УДК 811.161.2. 373. 7

Г.Т.Кузь

ДИНАМІКА ПРАГМАТИЧНИХ ФУНКЦІЙ ВИГУКОВИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті на матеріалі вигукової фразеології розглянуто прагматичні функції фразеологізмів у діахронічному вимірі. Автор акцентує увагу на поліфункціональності ВФ, їх визначальній детермінованості контекстом, комунікативно-прагматичним виміром, і здатності до зміни функціональної природи.

Ключові слова: *вигукові фразеологізми, прагматичні функції.*

Окрім передачі інформації в суспільстві (зовнішня семантика), мові властива ще й внутрішня семантика: мовні елементи, комбінуючись між собою в нескінченно якісно й кількісно неоднакових послідовностях, створюють певний текст «етнічно-генетичної інформації». У цьому тексті імпліцитно містяться алгоритми поведінки, які засвоює людина, оволодіваючи певною мовою.

Застосування фразеології (паремій) для програмування і пояснення життєвих ситуацій – річ досить характерна й розповсюджена. Хід думки в пареміях відбувається за зразком міфічно-образного мислення. У повсякденній діяльності в людей визріває практичне знання того, які явища корисні, а які шкідливі і навіть небезпечні, що й фіксує мовна картина світу. Це є результатом численних елементарних індукцій, здійснюваних протягом багатовікової історії етносу. Значно розширює можливості функціонального аналізу ВФ (вигукових фразеологізмів: термін лексико-граматичної класифікації) вичленовування в них комунікаційного (ситуативного) рівня, тобто з'ясування не лише мовних функцій ВФ як знаків емоцій, але й функцій як моделей (або елементів) певних життєвих ситуацій. Паремії, на думку Т.В. Ханташкєєвої (дослідниці замовлянь та заклинань), можна описувати в межах теорії мовних актів, оскільки вони мають всі ознаки прагматичної організації, що властиві комунікативній ситуації, хоч і належать, на відміну від реальної комунікативної ситуації, до контекстів обумовлених традицією [5, 596].

Ситуаційно-комунікаційний аспект дослідження функціональної природи мовних одиниць, на думку автора енциклопедії «Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія» О. Селіванової, є одним з перспективних напрямів лінгвістики, який дозволяє розмежувати поняття функції та смислу і встановити незнакову природу функції, а отже скерувати її дефініцію у позамовний простір, приписуючи її не лише мовним одиницям, але й складникам дискурсу, параметрам акту мовлення [3,648].

Матеріал для дослідження дібраний із найвагоміших пареміологічних праць XIX-XX ст. та сучасних лексикографічних праць (див.: список джерел). Об'єктом дослідження є функціональні характеристики ВФ, встановлювані нами як на підставі фразеологічних значень, зафіксованих словниками, так і при допомозі аналізу коментарів укладачів пареміологічних праць, аналізу контекстів тощо. Інші можливі складові ситуаційно-комунікативної характеристики (частотність вживання, соціальні ролі комунікантів тощо) у цьому дослідженні не розглядатимуться.

Спроба визначення фольклорних (прагматичних) функцій фразеологізмів-паремій уперше була зроблена Г. Пермяковим. У статті «К вопросу о структуре паремиологического фонда» він зокрема називає сім основних функцій, які виконують паремії: 1) **моделювальну** (бути знаком тієї чи іншої ситуації); 2) **повчальну** (бути засобом засвоєння якихось необхідних речей – загадки, головоломки, скоромовки); 3) **прогностичну** (передбачення майбутнього – прикмети, ворожильні вирази); 4) **магічну** (через магію слова досягати потрібних результатів – замовляння, прокльони, побажання, тости, клятви, деякі погрози); 5) **негативно-комунікативну** («пустомовки», жартівливі приповідки, завдання яких – уникнути відповіді); 6) **розважальну** – загадки, приповідки; 7) **орнаментальну** – прикрашати мовлення [1, 256]. Г. Пермяков також відзначає, що паремії можуть одночасно виконувати декілька функцій, одна з яких буде домінантною. У нашому дослідженні ми використали подану класифікацію і термінологію, доповнюючи й уточнюючи її.

Аналізований нами розряд ВФ включає різні за змістом і функціями вирази, об'єднувальною й домінтною для яких, за нашими спостереженнями, є магічна функція. Вагоме значення слова з його магічною функцією у житті праслов'ян підтверджує внутрішня форма багатьох фразеологізмів вигукового типу: *Дай Боже в добру годину сказати!* (Ф., Т.1, 368); *Коби не вречи!* (Ф., Т.1, 273); *Не проти ночі згадуючи!* (Н., 374); *Бодай не казати!* (СУМ, Т.4, 70); *Не поминайте лихом!* (СУМ, Т.9, 571); *Згадуйте добрим словом!* (ФСУМ, Т.1, 217) та ін. Наведені фразеологізми виражають розуміння того, що сказані в певний («добрий», «злий») час і з певними («лихими», «добрими») емоціями слова можуть здійснитися.

Н. Толстой, аналізуючи обрядові фольклорні тексти як знаки культури, звертає увагу на виявлення в них трьох форм мови культури: «вербальної (словесної – слова), реальної (предметної

– предмети, речі) й акціональної (дієвої – дія)» [4, 23]. Таке поєднання стосується й аналізованих нами ВФ, що підтверджує необхідність їх аналізу з погляду теорії комунікації. Предметний та дієвий аспекти мови культури досить чітко, на наш погляд виражені у фразеологізмах: *Сіль тобі в очі!* (Б.-Н., 83); *Сіль тобі та печина!* (Н., 374); *Сіль тобі в вічі та печина в зуби!* (Н., 374); *З тебе дух, а з мене переполох!* (каже переляканий тому, хто злякав) (Н., 593*); Іди з ручки до ручки, аби не було мучки!* (передаючи дитину з рук у руки) (Ф., Т.3, 47); *Твоя хата, а мій верх!* (каже молода дружина, вступаючи вперше до хати) (Г., Т.1, 139).

Отже, наявність у семантиці, компонентному складі ВФ слідів ритуальної магії підтверджує тезу про належність аналізованого розряду фразеології до сфери вербальної магії, а також виявляє механізми її дієвості. Серед останніх особливу роль відіграє характерний для первісного мислення принцип аналогії, який лежить в основі порівнянь, метафор, що надавали дієвої сили аналізованим текстам. У частини ВФ аналогія присутня у формі порівняння та метафори. Розгорнені порівняння, як правило, характерні для добрих побажань: *Бувай здорова, як риба, гожа, як рожа, весела, як весна, робуча, як пчола, а богата, як земля святая!* (Ф., Т.2, 174); *Будь здорова як корова, а плодюча як земля!* (Ф., Т.2, 174); метафори – для формул етикету: *Сідайте, най усе добре сідає!* (Ф., Т.2, 173); а іноді й для недобрих побажань*: Бодай єс здименів!* (щоб ти щез, як дим) (Ф., Т.2, 173) (порівн.: *З хати димом, з двора вітром!...неси все зле-лихе за собою* (Н., 375)).

Відсутність у більшої частини ВФ прямої вказівки на мотив зіставлення чи уподібнення, не означає, проте, що магічна функція в них виражена з меншою інтенсивністю. Очевидно, тут йдеться про особливий спосіб кодування інформації, який описала у статті «Мифологическое программирование повседневной жизни» Т. Цив'ян: «У принципі малі жанри – самостійні й самодостатні фольклорні одиниці без ознак занепаду. Характерною їх особливістю є те, що розмір тексту дозволяє включити в нього лише екстракт повідомлення, опускаючи при цьому різного характеру зв'язки, пояснення. У них представлені лише початок і кінець повідомлення, пов'язані одне з одним тільки постулатом істинності, який замінював у первісному мисленні причинно-наслідкові зв'язки» [6, 174].

Аргументом на користь думки, що у простих за будовою ВФ (заклинальних пареміях) у невираженій або згорнутій формі все ж присутній зіставний компонент, є існування численної групи фразеологізмів з компонентами ***так, такий***: *Щоб тобі* <u>*так*</u> *жить!* (Н., 321); *Щоб ти* <u>*так*</u> *дихав!* (Н., 321); *Бодай ти* <u>*так*</u> *здоров був по тій правді!* (Ф., Т.2, 174); *Абим* <u>*так*</u> *діждав до вечора, як то не правда!* (Ф., Т.1, 570); *Абис* <u>*так*</u> *здоровлє мав!* (Ф., Т.2, 176); *Абим* <u>*такий*</u> *день мав!* (Ф., Т.1, 536).

Мотивація побажання (доброго чи злого) також часто здійснюється за принципом аналогії. Це ще раз підкреслює споконвічність, системність, підсвідомий характер зв'язків за аналогією, адже експресивні формули використовують у спонтанному, часто афективному мовленні, коли про свідомий добір слова чи репліки говорити годі. Це відзначали збирачі паремій у коментарях до дібраного матеріалу: *А застив бис на місци!* <u>(кленуть лінивого)</u> (Ф., Т.2, 159); *Око би ті вилізло!* <u>(говорять завидющому чоловікові)</u> (Ф., Т.2, 475); *Витєг бис зуб!* <u>(кленуть злодія, що витяг щось із воза на ярмарку)</u> (Ф., Т.! 193); *Покривило би ти руки й ноги!* <u>(коли хтось щось зробив криво)</u> (Ф., Т.2, 309); *Бодай ти каменем сів!* <u>(уживається як проклін, звернення до непосидючого)</u> (СУМ, Т.9, 274).

Таким чином, розгляд ВФ з погляду функціональної природи дає підстави відносити їх до тих явищ народної культури, де міфічний світогляд дуже відчутний. Незалежно від часу походження кожного окремо взятого тексту, основним його засобом впливу, своєрідним інструментарієм виступає магія. Вона ж немислима без проникнення у міфопростір. Тому міфічними є як найдавніші, так і новіші за своїм походженням ВФ. Якою б значною не була в тексті імпровізація, мовець змушений будувати його за чинними правилами, основним з яких є зближення з міфічним виміром. Це стосується не лише вже згаданих жанрів прокльонів чи добрих побажань, але й інших жанрових різновидів ВФ (клятв, відворотних формул, оберегів тощо).

Вигукові фразеологізми з домінантною магічною функцією, до яких відносимо клятви та обереги, складають порівняно невелику частину (близько 5%) аналізованого нами матеріалу. Аналіз функціональної специфіки інших жанрів ВФ дозволяє стверджувати, що магічна функція, збережена і засвідчена їх внутрішньою формою, з часом поступилася іншим – етикетній та емоційно-виражальній.

Етикетні формули закріпилися у свідомості, коли людиною керував страх перед смертю, небажання смерті, бажання жити. Українська вигукова фразеологія, що охоплює етикетні формули (привітання, прощання, подяки, вибачення тощо), спрямована на програмування щастя, здоров'я, добра, миру, спокою, достатку. Такі побажання є, як правило, поліфункціональними, тобто потенційно можуть обслуговувати різні ситуації ввічливого контакту зі співбесідником: *Хай тобі Бог дає вік!* (Н., 225) – подяка, вітання, прощання тощо; *Дай, Боже, многая літа!* (Н., 225) – вітання, тост, прощання; *Поздоров вас, Боже!* (Б.-Н., 288) – подяка, привітання, тост; *Бог на поміч!* (Н., 24) – привітання, побажання. Потенційна можливість багатьох етикетних формул обслуговувати різні ситуації ввічливого контакту зі співбесідником засвідчує універсальність та-

ких фразеологізмів, глобальність закладеного в них змісту та говорить про глибинні світоглядні передумови, що спричинили витворення цього пласта фразеології.

Поліфункціональні етикетні формули, у сучасному мовленні частково втратили магічну функцію і виконують функцію контактовстановлювальну, власне етикетну. ВФ, що використовують в стереотипних мовленнєвих контекстах (привітання, побажання, тост, подяка тощо), складають основу етикетного корпусу фразеологізмів.

Відзначимо, однак, що в деяких жанрах етикетної фразеології магічна складова досить повно реалізується (як правило не лише на вербальному, але й на предметному чи дієвому рівнях) і досі. Так, наприклад, тост як магічна доброзичлива формула передбачає не лише виголошення словесної частини, але й продовження її ритуальними діями, в чому теж виявляється тісний зв'язок слова й діла у свідомості людей. Важливість продовження тосту, а саме споживання напою для того, щоб побажання справдилися, підтверджують такі тости та примовки до тостувань: *Випиймо до дна, щоб не було ворогам добра!* (Н., 508); *Випивай до дна, щоб велика росла!* (Н., 508); *Вип'єм по повній, бо наш вік недовгий!* (Н., 508); *Хто не вип'є до дна, той не мислить добра!* (Н., 508); *Випивай, щоб на сльозу не оставалось!* (Н., 508); *Та візьміть хоч в руки!* (Н., 508) тощо.

Емоційні вигуки-звертання найчастіше використовують як засіб емоційної розрядки, вираження почуттів гніву, обурення, досади, здивування, розчарування тощо. Коли їх адресатом є людина, що спричинила своїми словами або вчинками агресивні емоції, фразеологізми-звертання також є засобом пониження соціального статусу співрозмовника. Ця функція реалізується через вказівку на родинні та інші зв'язки з нечистими силами: *Бісів (вражий, вразький, чортів) син!* (Г., Т.4, 120); *Ото рогата душа!* (Ф., Т.2, 83); *Мара його знає!* (Г., Т.2, 405); *Вража його мати знає!* (Н., 248); *Хрін його батька знає!* (Г., Т.4, 415); *Чорт його знає!* (Ф.,Т.1, 273). Такі фразеологізми, втрачаючи агресивний емоційний компонент, можуть також виражати примирення, індиферентність до будь-кого / чого, вимушену згоду з чим-небудь: *Біс із ним!* (ФСУМ, Т.1, 57); *Хрін з ним!* (СУМ, Т.11, 150).

Меншу за кількістю групу аналізованого матеріалу складають емоційні вигуки-звертання, позбавлені дієвого компонента; ці ВФ виконують функцію емоційної розрядки (засмучення, здивування, захоплення тощо). У такому разі адресатами є абстрактні поняття, мати, батько: *Упадоньку мій тяжкий!* (Ф., Т.3, 241); *Моя годинонько!* (Н., 353); *Гірка година!* (Ф., Т.1, 331); *Бідо ж моя нещіслива!* (Ф., Т.1, 42); *Боже мій, світе мій!* (Н., 128); *Мати моя рідна!* (СУМ, Т.8, 558); *Бідна ж моя головонько!* (Ф., Т.1, 383). Наведені ВФ мають широкий діапазон емоційновиражальних можливостей, іноді можуть виражати протилежні почуття.

Окрему групу з огляду на функціональну специфіку складають ВФ-прокльони (за фольклорною термінологією). Внутрішня форма таких одиниць досить чітко демонструє магічний прагматичний підтекст, який з плином часу і змінами в суспільній свідомості трансформується у емоційновиражальний. Значна частина таких паремій побудована на моделі виокремлення із реальної буттєвості кого-небудь або чого-небудь у сфери діяльності чорта, у світ ірреального: *До чорта лисого!* (СУМ, Т.4, 490); *Іди до дідька в зуби!* (Ф., Т.1, 590); *Дідько би ті вхопив!* (Ф., Т.1, 587); *Хрін його бери!* (Н., 241); *Під три чорти!* (ФСУМ, Т.2, 128); *Іди під чотири (три) вітри!* (ФСУМ, Т.2, 128). Агресивні емоції виражають також фразеологізми-прокляття з дієсловами, що означають руйнування, знищення кого-, чого-небудь: *Хай (нехай) він завалиться!* (СУМ, Т.3, 37); *Щоб він горів ясним вогнем!* (СУМ, Т.11, 655).

Століття сповідування українцями християнства наклали, безумовно, відбиток на їх світогляд, а тому значною мірою позбавили магію язичництва таємничості й сили. Втративши магічну силу, прокляття, клятви, добрі побажання тощо змінюють свою семантичну й функціональну природу. Частина вигукової фразеології, втративши експресивне забарвлення та моделювальну функцію, переходить до розряду номінативних фразеологізмів, наприклад: *До чорта!* (Ф., Т.4, 415); *До лихої години!* (Г., Т.1, 395); *До напасти!* (Г., Т.1, 395); *До праса!* (Г., Т.1, 395); *До сина!* (Г., Т.1, 395); *До хріна!* (Г., Т.1, 395) у значенні «*дуже багато*».

Значну групу складають фразеологізми, що внаслідок функціональних і семантичних змін (як правило, йдеться про втрату або нівелювання чіткого зв'язку із язичницьким міфопростором, який, проте, приховано присутній у внутрішній формі) звужують свою функціональну палітру, втрачаючи повністю чи частково магічну та емоційновиражальну складову та перетворюючись на стандарні фразеорепліки – елементи типових ситуацій: А) *Смуток її зна!* (Н., 354); *Бог його зна!* (Н., 354); *А мара його знає!* (Г., Т.2, 405) – у значенні «*не знаю*»; Б) *Чорт-ма!* (Г., Т.4, 472); *Дасть Біг!* (Ф., Т.1, 76) у значенні «*нема*»; В) *Дасть бог!* (СУМ, Т.1, 208) – вживається при вираженні надії, сподівання на добре завершення чогось; Г) *Господь вас розбере!* (Н., 323); *Кат вас розбере!* (СУМ, Т.8, 607); *Біс ногу вломить!* (СУМ, Т.5, 437) у значенні «*важко, неможливо розібратися*»; Д) *Бог з ним!* (СУМ, Т.1, 207); *Бог з тобою!* (СУМ, Т.1, 207); *Чорт з тобою!* (СУМ, Т.11, 362) на позначення згоди, примирення, прощення, заперечення чиїхось слів; Е) *Борони (боронь) боже!* (СУМ, Т.1, 208); *Крий боже!* (СУМ, Т.1, 208); *Не приведи господь!* (СУМ, Т.1, 208); *Нехай бог боронить!* (СУМ, Т.1, 208) вживається для заперечення (небажаності) чого-небудь.

У деяких ВФ поширення або часткова заміна лексичного складу трансформує магічну функцію на розважальну або конфлікторегулювальну. Іронічний колорит у таких фразеологізмах створює заміна звичного, доречного компонента на недоречний (як правило, це антонім): *Бодай тя сніг спалив!* (Ф., Т.3, 141) (*сніг* замість *вогонь*); *Щоби ті Савка з'їв!* (Ф., Т.3, 56) (*Савка* замість *вовк*); *А бодай вас хліб обсів!* (Ф., Т.3, 261) (*хліб* замість *злидні*); *Бодай тебе квочка вбила!* (Н., 175); *Щоб тебе муха (курка, гуска, жаба) вбрикнула!* (СУМ, Т.1, 301); *Бодай вам гарбуз отелився!* (Ф., Т.2, 404) і т. ін.

Іронічного колориту можуть набувати не лише прокльони, але й добрі побажання: *Будьте здорови, як бурі корови!* (Н., 50); клятви: *Бодай так вош кашлала!* (Ф., Т.1, 266); *Бодай у млині душі не було, як то не правда!* (Ф., Т.2, 404); приповідки до (після) їди: *Здорові заживайте, що не ззісте, то сховайте!* (Ф., Т.2, 174); *Спасибі за закуску – що ззів курку й гуску!* (Н., 50); *Спасибі за обід, що наївся дармоїд!* (Н., 50); *Спасибі за полудень, що наївся та й голоден!* (Н., 50); *Благодареники за вареники!* (Н., 50); прощання: *Добраніч! Всі блихи на ніч!* (Ф., Т.2, 6); віншування: *Віншую вас з цим Новим роком, щоби вам вилізла кутя боком!* (Н., 54).

Іноді в жартівливих фразеологізмах вигукового типу комічний ефект створює парадоксальність їх змісту (каламбур): *Дай Боже, абис сто літ прожив, а до завтра не дочекав!* (жартівливо) (Ф, Т.3, 177); *Бодай тебе, бодай мене, бодай нас обоє!* (Ф., Т.1, 99); *Аби його Бог скарав, коли я то зробив!* (Ф., Т.2, 244); *Не дай Боже, але позволь Боже!* (Ф., Т.1, 83); *Бреши здоров!* (Ф., Т.1, 122); *А най тебе дверима стисне!* (щоб ти потовстів) (Ф., Т.1, 532), а то й обіграванням граматичної омонімії: *До смерти не буду пити, а до святого Николая: Дай боже здоров'я!* (Ф., Т.3, 125) (*не пити до смерті* – до якого часу і *пити до смерті* – до кого); *Їжте борщ, капусту, бо пироги несуть!* (несуть і не суть) (Н., 528). Такі жартівливі вирази використовують з метою розрядити ситуацію, не вдаючись до лихослів'я, або з розважальною метою, і, таким чином, вони виконують своєрідні етикетні завдання.

Коментуючи причини функціональних трансформацій фразеологізмів-афективів, І. Подюков зауважив, що цей розряд фразеології зберігся як засіб емоційної розрядки, і в той же час його існування якнайповніше демонструє споконвічний потяг людини до словесної гри, своєрідного жонглювання словесною матерією [2, 79]. Саме тому скарбниця народного мовлення має безліч жартівливих приповідок для різних життєвих ситуацій.

Таким чином, із погляду функціональної специфіки ВФ утворюють три розряди: ВФ, що реалізують магічну функцію; етикетні ВФ; ВФ, що виражають емоції. Найчисленнішою з-поміж виділених функціональних груп є група ВФ на позначення емоцій; переважну частину цієї групи складають ВФ-прокляття. Прокляття у мовленні праукраїнців були засобами вербальної магії, із часом прагматична їх функція поступилася емоційновиражальній (в першу чергу), номінативній, контакторегулювальній, негативно-комунікативній тощо.

На відміну від ВФ на позначення агресивних емоцій, для етикетних ВФ характерне нейтральне або позитивне емоційне забарвлення. ВФ, що виконують в мовленні етикетні функції, можуть бути поліфункціональними (тобто обслуговувати різні ситуації ввічливого контакту) і монофункціональними (використовуватись в обмеженому контексті). Поліфункціональні етикетні фразеологізми (привітання, побажання, тости) характеризуються меншою інтенсивністю вираження емоційності, натомість для ВФ, що застосовуються у регламентованих (найчастіше святкових, урочистих) контекстах, виразнішою емоційновиражальна природа. Розвиток функціональності етикетних фразеологізмів відбувається в напрямку розширення: різні варіанти усталених фразеореплік набувають контакторегулювальних, розважальних, негативно-комунікативних функцій.

Окрему групу становлять ВФ, які й у сучасному мовленні реалізують магічну функцію), – клятви та відворотні формули. Обидві названі групи мають багато спільного у своїй природі: магічна функція здійснюється через звернення до вищих сил (як «світлих», так і «темних»). Проте ВФ-клятви, окрім магічної, реалізують ще й контакторегулювальну (на відміну від відворотних ВФ).

Список використаних джерел

1. Пермяков Г. К вопросу о структуре паремиологического фонда / Георгий Пермяков // Типологические исследования по фольклору. – М., 1975. – С. 247-274.
2. Подюков И.А. Народная фразеология в зеркале русской культуры / И.А.Подюков. – Пермь: ПГПИ, 1991. – 128 с.
3. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклапедія / О.Селіванова. – Полтава, 2006.
4. Толстой Н. Язык и народная культура: Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике / Н.Толстой. – Москва, 1995.
5. Ханташкеева Т. Инвариантные структуры мифологического пространства заговоров и шаманских заклинаний / Т.Ханташкеева // Слово в словаре и дискурсе: Сборник научных статей к 50-летию Харри Вальтера. – Москва, 2006. – С.593-600.

6. Цивьян Т. Мифологическое программирование повседневной жизни/ Т.Цивьян // Этнические стереотипы поведения. – Ленинград, 1985. – С. 154-178.

Список джерел та їх скорочень

1. **Б.-Н.** – Білецький-Носенко П.П. Словник української мови. – К.: Наук. думка, 1966. – 423 с.
2. **Г.** – Грінченко Б. Словарь української мови. – Т.1-4. – К.: Вид-во АН УРСР, 1958.
3. **Н.** – Українські приказки, прислів'я і таке інше / Уклав М.Номис. – К.: Либідь, 1993. – 768 с.
4. **СУМ** – Словник української мови: В 11-ти т. К.: Наук. думка, 1970-1980.
5. **Ф.** – Галицько-руські приповідки / Зібрав, упорядкував і пояснив Іван Франко. – Т.1-3. – Львів, 1901-1910.
6. **ФСУМ** – Фразеологічний словник української мови / Укл. В.М.Білоноженко та ін.. – К., 1993. – Кн.1-2.

Summary. *The article deals with the analysis of communicational functions of the interjectional phraseological units in diachrony.*

The author investigates functional peculiarities of different genres of the interjectional phraseological units; causes and conditions of their changes.

Key words: *exclamation idioms, pragmatic functions.*

Отримано: 19.10.2012 р.

УДК 811.161.2'374

Т.Д.Ліщук

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ «ЗОВНІШНІСТЬ ЛЮДИНИИ » ЯК ЗАСІБ ТВОРЕННЯ ОСОБИСТОСТІ У РОМАНІ В. ВИННИЧЕНКА «ЗАПИСКИ КИРПАТОГО МЕФІСТОФЕЛЯ»

У статті аналізується лексико-семантичне поле «зовнішність людини», виокремлене із твору В. Винниченка «Записки Кирпатого Мефістофеля»; детально характеризуються лексеми на позначення носа та очей героїв; з'ясовуються особливості ідіостилю автора.

Ключові слова: *лексико-семантичне поле, зовнішність людини, портретна характеристика, лексема.*

Сучасна лінгвістика все частіше звертається до вивчення творчості українських письменників у лексичному аспекті, зокрема велика увага приділяється дослідженням лексико-семантичних полів. Саме розвідки такого зразка допомагають якнайкраще відтворити і зрозуміти ідіостиль письменників, які свого часу відігравали вирішальну роль у процесі формування української літературної мови [4, 12].

Теоретичні питання лексико-семантичного поля розроблялися як у зарубіжній лінгвістиці (Ю. Д. Апресян, Л. Вайсгербер, В. Порциг, Й. Трір та ін.), так і в українському мовознавстві (Ф. С. Бацевич, В. О. Винник, Н. Ф. Клименко, М. П. Кочерган та ін.); проводиться вивчення лексико-семантичних і функціонально-семантичних полів, ономасіологічних і тематичних груп тощо. Питаннями лінгвостилістики займаються такі мовознавці, як С. Я. Єрмоленко, О. А. Копусь, А. К. Мойсієнко, Н. І. Сидяченко, Н. М. Сологуб, Л. О. Ставицька, О. М. Тищенко та ін.

Об'єктом дослідження є лексико-семантичне поле «зовнішність людини» на матеріалі роману «Записки Кирпатого Мефістофеля» В. Винниченка.

Як відомо, найбільш глибоко, детально й ґрунтовно відтворити і зрозуміти образ головного героя у будь-якому контексті нам допомагає змалювання його зовнішності. Портретно-образна система в кожного митця слова характеризується оригінальністю і самобутністю.

Творчість відомого українського письменника-модерніста Володимира Винниченка є цікавою і непересічною. Рання проза В. Винниченка в мовному аспекті досліджувалася лише Г. П. Лукаш та Л. О. Науменко, проте зовнішність людини ще не була об'єктом вивчення, що й зумовило актуальність теми нашої статті.

Роман «Записки Кирпатого Мефістофеля» – один із найкращих у творчому доробку В. Винниченка. Він хвилює цікавими сюжетами, непересічними образами і характерами. Так, В. Винниченко цілісну картину вигляду головних героїв передає через опис очей, брів, вій, уст, волосся, шиї, ніг, рук та носа.

Найяскравішою і найбільш промовистою деталлю кожної людини є її очі. Тому не дивно, що більшість письменників при описі персонажів акцентували свою увагу саме на очах. Але зовсім